

GÖRME ENGELLİ BİREYLERİN İHTİYAÇLARI VE SORUNLARI İLE ALTERNATİF ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

HERKES İÇİN ERİŞİLEBİLİR YAŞAM AKADEMİSİ DERNEĞİ

Hazırlayanlar

İsmail ÇEVİKBAŞ

Fatih SAYAR

Kadri YAMAN

Adres

Davraz Mah. 3975 Sok. No: 9 Kat: 2 Daire: 9. PK: 32100 Merkez / ISPARTA

Telefon

+90 (246) 606 0 439

+90 (850) 305 1 984

Faks

+90 (246) 606 0 454

E-Posta

bilgi@heyakademi.org.tr

Web Sitesi

www.heyakademi.org.tr

Isparta – Ocak 2026

SUNUŞ

Herkes İçin Erişilebilir Yaşam Akademisi Derneği adına hazırlanan bu rapor, görme engelli çocuk, genç ve yetişkinlerin günlük yaşamın farklı alanlarında karşılaştıkları yapısal sorunları, sahadan elde edilen deneyimler, doğrudan görme engelli bireylerin dile getirdikleri ihtiyaçlar ve akademik alanda üretilmiş bilimsel çalışmaların birlikte değerlendirilmesi ile hazırlanmıştır.

Rapor, yalnızca kuramsal bir çerçeve sunmayı değil; aynı zamanda Türkiye’de görme engelli bireylerin yaşam pratiklerinde karşılık bulan, somut, süreklilik arz eden ve çoğu zaman görünmez kılınan engelleri bütüncül bir bakış açısıyla görünür hâle getirmeyi hedeflemektedir. Bu yönüyle çalışma, akademik bilgi üretimi ile sivil toplumun sahaya dayalı deneyimini bir araya getiren, hak temelli bir yaklaşım üzerine inşa edilmiştir.

Engellilik, bireysel bir eksiklik ya da tıbbi bir durumdan ziyade, toplumsal yapıların, hizmetlerin ve politikaların erişilebilir olmaması sonucu ortaya çıkan bir hak ihlali alanı olarak ele alınmalıdır. Bu perspektif, görme engelli bireylerin karşılaştıkları sorunların kişisel sınırlılıklardan değil; eğitimden sağlığa, istihdamdan kültür-sanat alanına, kamusal hizmetlerden dijital uygulamalara kadar uzanan geniş bir yelpazede erişilebilirlik ilkelerinin yeterince hayata geçirilmemesinden kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Nitekim akademik literatürde engelliliğin toplumsal modeli, engelli bireylerin yaşadığı dezavantajların temelinde çevresel, kurumsal ve tutumsal bariyerlerin bulunduğunu vurgulamaktadır. Bu rapor da söz konusu yaklaşımı benimseyerek, görme engelli bireylerin yaşam deneyimlerini “uyum sağlaması gereken birey” bakış açısından değil, “dönüşmesi gereken sistem” perspektifinden ele almaktadır.

Türkiye’de engelli nüfusun büyüklüğü, bu alanda geliştirilecek politikaların ve alınacak kararların toplumsal etkisini açık biçimde ortaya koymaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2011 yılında gerçekleştirilen Türkiye Nüfus ve Konut Araştırması sonuçlarına göre, ülkede en az bir engeli bulunan nüfusun toplam nüfusa oranı yüzde 6,9’dur. Aynı araştırma sonuçları, görme engelli bireylerin oranının yaklaşık yüzde 1,4 düzeyinde olduğunu ortaya koymaktadır. Bu oranlar, engelliliğin istisnai ya da marjinal bir durum olmadığını; aksine milyonlarca yurttaşı ilgilendiren, geniş ve kalıcı bir toplumsal gerçeklik olduğunu

göstermektedir. Görme engelli bireylerin eğitim, istihdam, sağlık, sosyal yaşam ve kamusal hizmetlere tam ve etkin katılımının desteklenmesi, yalnızca belirli bir grubun değil, toplumun bütününün demokratikleşmesi ve refahı açısından zorunludur.

Engelli bireylerin sosyal ve ekonomik hayata tam, eşit ve bağımsız katılımı; Türkiye Cumhuriyeti Anayasası başta olmak üzere, taraf olunan uluslararası sözleşmeler ve yürürlükteki ulusal mevzuat kapsamında güvence altına alınmış temel bir insan hakkıdır. Eşitlik ilkesi, ayrımcılık yasağı, eğitim hakkı, çalışma hakkı, sosyal güvenlik hakkı, kültürel yaşama katılım ve siyasal haklar; engelli bireyler açısından soyut normlar değil, somut politika ve uygulamalarla hayata geçirilmesi gereken yükümlülüklerdir. Bu bağlamda erişilebilirlik, bir lütuf ya da ek hizmet değil; hakların kullanılabilir hâle gelmesinin ön koşuludur. Görme engelli bireylerin kamusal hizmetlere erişiminin önündeki her engel, bu hakların fiilen kullanılamaması anlamına gelmektedir.

Bu raporun hazırlanmasında, Herkes İçin Erişilebilir Yaşam Akademisi Derneği'nin uzun yıllara dayanan saha çalışmaları, izleme faaliyetleri ve hak temelli savunuculuk deneyimi belirleyici olmuştur. Dernek bünyesinde yürütülen çalışmalar sırasında görme engelli bireyler tarafından sıklıkla dile getirilen sorunlar; eğitim ortamlarında karşılaşılan erişim engelleri, rehabilitasyon hizmetlerindeki yetersizlikler, sağlık hizmetlerinde yaşanan iletişim ve bilgiye erişim sorunları, istihdama katılımın önündeki yapısal bariyerler, sosyal destek ve yardımların erişilebilirliğine ilişkin güçlükler, ulaşım sistemlerinde karşılaşılan güvenlik ve yönlendirme eksiklikleri, bankacılık ve noter işlemleri gibi temel kamusal hizmetlerde yaşanan bağımsızlık kaybı, vatandaşlık ve siyasi katılım süreçlerinde ortaya çıkan ayrımcı uygulamalar ve sivil toplum alanında katılımı sınırlayan yapısal sorunlar bu raporun omurgasını oluşturmuştur. Saha deneyimleri, akademik literatürde tanımlanan sorun alanlarıyla birlikte değerlendirilmiş; bireysel anlatılar ile bilimsel bulgular arasında güçlü bir ilişki kurulmuştur.

Rapor kapsamında, görme engelli bireylerin yaşamlarını doğrudan etkileyen on temel alanda ihtiyaçlar, sorunlar ve çözüm önerileri ele alınmıştır. Bu başlıklar; eğitim, rehabilitasyon, sağlık, istihdam, sosyal destek ve yardımlar, ulaşım, bankacılık hizmetleri ve noter işlemleri, vatandaşlık ve siyasi katılım, kültür-sanat alanı ve sivil toplum olarak yapılandırılmıştır. Her bir başlık altında, mevcut durumun analizi yapılmış; sahadan elde edilen gözlemler ve görme engelli bireylerin doğrudan ifadeleri akademik çalışmalarla birlikte değerlendirilmiştir.

Böylelikle rapor, yalnızca sorun tespiti yapan bir metin olmanın ötesine geçerek, uygulanabilir ve izlenebilir çözüm önerileri sunan bir politika belgesi niteliği kazanmıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından engelli bireylerin ihtiyaç ve sorunlarını ortaya koymak amacıyla bir komisyon oluşturulması, demokratik katılım mekanizmalarının işletilmesi açısından son derece önemli ve kıymetli bir adımdır. Yasama organı bünyesinde oluşturulan bu tür komisyonlar, engelli bireylerin ve onları temsil eden sivil toplum kuruluşlarının seslerinin doğrudan karar alma süreçlerine yansımaya imkân tanımaktadır. Sivil toplumun bilgi ve deneyiminin kurumsal siyasetle buluşması, katılımcı demokrasinin güçlenmesi ve politika yapım süreçlerinin toplumsal gerçeklikle uyumlu hâle gelmesi bakımından hayati bir işleve sahiptir. Bu rapor, söz konusu komisyon çalışmalarına katkı sunmak, sahadan ve akademiden beslenen bütüncül bir perspektifi karar alıcılara aktarmak amacıyla hazırlanmıştır.

Engelli bireylerin sorunlarının ele alınmasında parçalı ve geçici çözümler yerine, hak temelli, kapsayıcı ve sürdürülebilir politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Görme engelli bireylerin yaşamın her alanında karşılaştıkları engellerin ortadan kaldırılması, yalnızca belirli kurumların ya da hizmet birimlerinin sorumluluğunda değildir; bu, bütüncül bir kamu politikası yaklaşımını zorunlu kılmaktadır. Eğitimden istihdama, sağlıktan kültür-sanat alanına kadar uzanan bu bütünlük, erişilebilirliğin yatay bir ilke olarak tüm politika alanlarına entegre edilmesini gerektirir.

Bu rapor, görme engelli bireylerin karşı karşıya kaldıkları sorunların tesadüfi ya da bireysel olmadığını; sistematik, yapısal ve uzun yıllardır biriken bir dizi politika ve uygulama eksikliğinin sonucu olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda bu sorunların çözümsüz olmadığını; bilimsel bilgi, saha deneyimi ve güçlü bir siyasi irade ile erişilebilir, eşit ve onurlu bir yaşamın mümkün olduğunu vurgulamaktadır.

Bu çerçevede rapor; kamu kurumları, yerel yönetimler, üniversiteler, meslek örgütleri, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve engelli örgütleri arasında açık, şeffaf, hesap verebilir bir iletişim ve koordinasyon mekanizmasına olan ihtiyacı bir kez daha ortaya çıkarmış, Örgüt olarak tüm kamu kurum ve kuruluşları ile ihtiyaç ve sorunların çözümüne yönelik yapıcı diyalog ve işbirliğine hazır olduğumuzu beyan ederiz.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ.....	2
İÇİNDEKİLER.....	5
GÖRME ENGELLİ BİREYLERİN İHTİYAÇLARI VE SORUNLARI İLE ALTERNATİF ÇÖZÜM ÖNERİLERİ.....	6
1.Eğitim	
1.1. Körler Okulları.....	6
1.2. Okul Öncesi Eğitim.....	8
1.3. İlkokul Eğitimi.....	9
1.4. Ortaokul ve Lise Eğitimi.....	10
1.5. Yükseköğretim.....	11
1.6. Merkezi Sınavlar.....	12
2. Rehabilitasyon Hizmetleri.....	14
3. Sağlık.....	17
4. İstihdam.....	20
5. Sosyal Yardım ve Destekler.....	24
6. Kültür – Sanat ve Eğlence.....	26
7. Ulaşım.....	29
8. Bankacılık Hizmetleri ve Noter İşlemleri.....	32
9. Vatandaşlık ve Siyasi Katılım.....	35
10. Sivil Toplum.....	38

GÖRME ENGELLİ BİREYLERİN İHTİYAÇLARI VE SORUNLARI İLE ALTERNATİF ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

1.Eğitim

1.1. Körler Okulları

Körler okulları, görme engelli bireylerin eğitime erişimini sağlamak amacıyla kurulmuş özel eğitim kurumları olmakla birlikte, güncel akademik literatür bu okulların önemli bir bölümünün çağın gerektirdiği akademik, kişisel ve sosyal gelişim alanlarını yeterince destekleyemediğini ortaya koymaktadır. Araştırmalar, körler okullarında uygulanan müfredatın büyük ölçüde korumacı, kapalı ve öğrenciyi dış dünyadan yalıtan bir anlayışla şekillendiğini; bağımsız hareket becerileri, yönelim ve mobilite eğitimi, dijital yetkinlikler ve teknoloji temelli öğrenme alanlarının sistematik biçimde ihmal edildiğini göstermektedir. Bu durum, öğrencilerin yalnızca akademik açıdan değil, aynı zamanda günlük yaşamda bağımsızlık, özgüven ve toplumsal katılım becerileri bakımından da sınırlı gelişim göstermelerine yol açmaktadır.

Akademik çalışmalar, körler okullarında sunulan eğitsel içeriğin çoğu zaman sadeleştirilmiş ve beklenti düzeyi düşürülmüş bir çerçevede ilerlediğini; eleştirel düşünme, problem çözme, analitik akıl yürütme ve üretkenlik gibi üst düzey bilişsel becerilerin yeterince desteklenmediğini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, görme engelli öğrencilerin potansiyellerinin altında bir akademik performansla yetinmelerine neden olmakta ve yükseköğretime geçiş süreçlerinde ciddi dezavantajlar üretmektedir.

Kişisel ve sosyal gelişim bağlamında ise öğrencilerin sosyal çevrelerinin büyük ölçüde okul sınırlarıyla kısıtlı kaldığı, akran çeşitliliğiyle yeterince karşılaşmadıkları ve toplumsal yaşamla temaslarının sınırlı olduğu vurgulanmaktadır. Bu durumun, öğrencilerin özgüven gelişimini ve toplumsal rollerini benimsemelerini olumsuz etkilediği akademik literatürde sıkça dile getirilmektedir.

Dijital yetkinlikler açısından körler okulları önemli bir kırılma noktası oluşturmaktadır. Günümüz eğitim ve istihdam dünyasında dijital okuryazarlık temel bir yeterlilik olarak kabul edilmesine rağmen, körler okullarının büyük bölümünde erişilebilir yazılımlar, güncel yardımcı teknolojiler, kodlama ve bilgi teknolojileri temelli derslerin yeterli düzeyde yer almadığı görülmektedir.

Araştırmalar, bu okullardan mezun olan öğrencilerin dijital araçları bağımsız ve etkin kullanma konusunda akranlarına kıyasla geride kaldığını, bu durumun da hem yükseköğretime uyum hem de istihdam edilebilirlik açısından yapısal bir dezavantaj yarattığını ortaya koymaktadır.

Bu yapısal eksiklikler, körler okullarının öğrenci velileri tarafından tercih edilmemesinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Akademik çalışmalarda velilerin bu okulları, çocuklarını toplumsal yaşamdan koparan, rekabetçi akademik ortamdan uzaklaştıran ve bağımsız yaşam becerileri kazandırmakta yetersiz kalan kurumlar olarak algıladıkları ifade edilmektedir. Bu algı, körler okullarına yönelik talebin azalmasına ve bu kurumların giderek daha sınırlı bir öğrenci profiline hitap etmesine neden olmaktadır.

Öte yandan çağdaş özel eğitim yaklaşımları, ayrıştırılmış eğitim modelleri yerine kaynaştırma eğitiminin yaygınlaştırılmasını savunmaktadır. Ancak Türkiye’de uygulanan kaynaştırma modeli, görme engelli öğrenciler açısından çoğu zaman yalnızca mekânsal bir birliktelikten ibaret kalmaktadır. Akademik literatür, kaynaştırma sınıflarında görev yapan öğretmenlerin önemli bir bölümünün görme engellilik alanında yeterli bilgi ve pedagojik donanıma sahip olmadığını, erişilebilir materyal geliştirme ve farklılaştırılmış öğretim yöntemlerini uygulayamadığını ortaya koymaktadır. Bu durum, görme engelli öğrencinin sınıf içerisinde öğrenme sürecine aktif katılan bir birey olmaktan ziyade, pasif biçimde var olan bir öğrenci konumuna itilmesine yol açmaktadır.

Bu pasifleşme özellikle beden eğitimi, görsel sanatlar, müzik, matematik ve fen bilimleri gibi derslerde daha belirgin hale gelmektedir. Bu derslerin büyük ölçüde görsel anlatım, grafik, şekil, deney ve semboller üzerinden yürütülmesi; söz konusu içeriklerin erişilebilir biçimde sunulmaması, görme engelli öğrencinin anlatılanları kavrayamamasına ve derslerden sistematik olarak dışlanmasına neden olmaktadır. Akademik araştırmalar, bu dışlanmanın öğrencilerde öğrenilmiş çaresizlik, akademik özgüven kaybı ve okula yönelik olumsuz tutumlar geliştirdiğini, uzun vadede ise okul terki ve eğitimden kopuş riskini artırdığını göstermektedir.

Bu bağlamda körler okullarıyla ilgili kapsamlı bir müfredat ve içerik revizyonu kaçınılmazdır. Körler okullarının kapalı ve korumacı yapılar olmaktan çıkarılarak, bağımsız yaşam becerilerini,

yönelim ve mobilite eğitimini, dijital okuryazarlığı ve akademik derinliği merkeze alan çağdaş kurumlara dönüştürülmesi gerekmektedir. Müfredatın yükseköğretim ve istihdam beklentileriyle uyumlu hale getirilmesi, güncel yardımcı teknolojilerin eğitimin merkezine alınması ve öğrencilerin toplumsal yaşamla etkileşimini artıracak açık okul modellerinin geliştirilmesi temel bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Kaynaştırma eğitiminin ise yalnızca öğrencinin sınıfa yerleştirilmesiyle sınırlı kalmaması, öğretmen yetiştirme, erişilebilir materyal üretimi ve okul ikliminin kapsayıcı biçimde yeniden yapılandırılmasıyla bütüncül bir politika alanı olarak ele alınması gerekmektedir.

1.2. Okul Öncesi Eğitim

Okul öncesi dönem, bilişsel, dilsel, psikomotor ve sosyal gelişimin en hızlı gerçekleştiği, eğitsel müdahalelerin bireyin tüm yaşam seyrini belirlediği kritik bir evredir.

Görme engelli çocuklar açısından bu dönem, erken tanılama ve erken müdahale mekanizmalarının yetersizliği nedeniyle çoğu zaman kayıp bir dönem olarak yaşanmaktadır. Türkiye’de okul öncesi eğitim sisteminin büyük ölçüde görsel uyaranlar üzerinden kurgulanmış olması, görme engelli çocukların bu sürece eşit koşullarda katılımını yapısal olarak sınırlandırmaktadır.

Akademik çalışmalar, okul öncesi eğitim kurumlarında dokunsal, işitsel ve çoklu duyuşsal öğrenme materyallerinin yok denecek kadar az olduğunu, mevcut programların ise görme engelli çocukların gelişimsel ihtiyaçlarını dikkate almadığını ortaya koymaktadır.

Bu dönemde yaşanan temel sorunlardan biri, öğretmenlerin görme engelli çocuklarla çalışma konusunda yeterli bilgi ve donanıma sahip olmamasıdır. Okul öncesi öğretmenliği lisans programlarında engellilik, erişilebilirlik ve özel gereksinimli çocuklara yönelik içeriklerin sınırlı olması, öğretmenlerin sahada karşılaştıkları durumlara hazırlıksız yakalanmalarına neden olmaktadır. Bununla birlikte erken çocukluk döneminde ailelere yönelik rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin yetersizliği, çocuğun ev ortamında desteklenmesini de olumsuz etkilemektedir.

Görme engelli çocukların önemli bir kısmı, okul öncesi dönemde akranlarıyla aynı ortamda

bulunamamakta; bu durum sosyal becerilerin gelişimini ve bağımsızlık kazanımını ciddi biçimde sekteye uğratmaktadır.

Bu sorunların çözümüne yönelik olarak okul öncesi eğitim programlarının evrensel tasarım ilkeleri doğrultusunda yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Çoklu duyuşsal öğrenmeyi esas alan, dokunsal ve işitsel materyallerle zenginleştirilmiş programlar geliştirilmelidir. Öğretmen yetiştirme süreçlerinde görme engellilik ve kapsayıcı eğitim zorunlu dersler haline getirilmeli, hizmet içi eğitimler süreklilik arz etmelidir. Ayrıca erken tanı ve erken müdahale mekanizmalarının güçlendirilmesi, ailelere yönelik sistematik danışmanlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve okul öncesi kurumların erişilebilirlik standartlarına uygun hale getirilmesi, bu dönemde yaşanan yapısal eşitsizlikleri azaltacaktır.

1.3. İlkokul Eğitimi

İlkokul dönemi, okuma-yazma becerilerinin kazanıldığı, akademik öğrenmenin temellerinin atıldığı bir aşamadır. Görme engelli öğrenciler için bu süreç, çoğu zaman erişilemeyen ders materyalleri ve uyarlanmamış öğretim yöntemleri nedeniyle ciddi güçlükler içermektedir. Braille alfabesiyle hazırlanmış ders kitaplarının gecikmeli teslim edilmesi, kaynaştırma eğitim sisteminde öğretmenlerin Braille okuryazarı olmamaları, yardımcı teknolojilerin sınırlı olması ve öğretmenlerin bireyselleştirilmiş öğretim planları hazırlama konusundaki yetersizlikleri, ilkokul düzeyinde yaşanan temel sorunlar arasında yer almaktadır.

Akademik literatür, görme engelli öğrencilerin ilkokulda genellikle pasif konuma itildiğini, sınıf içi etkinliklerin büyük ölçüde görsel materyallere dayandığını ve öğrencinin öğrenme sürecine etkin katılımının sağlanamadığını göstermektedir. Özellikle matematik, hayat bilgisi ve fen bilimleri gibi derslerde kullanılan görseller, şemalar ve tabloların erişilebilir olmaması, kavramsal öğrenmeyi zorlaştırmaktadır.

Bunun yanında rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetlerinin yetersizliği, öğrencilerin okul aidiyetini ve akademik motivasyonunu olumsuz etkilemektedir.

Bu düzeyde yaşanan sorunların çözümü için ders materyallerinin erişilebilir formatlarda ve

zamanında sunulması temel bir gerekliliktir. Braille, sesli ve dijital erişilebilir içeriklerin eş zamanlı olarak öğrencilere ulaştırılması sağlanmalıdır. Sınıf öğretmenlerine yönelik kapsayıcı eğitim ve erişilebilir öğretim yöntemleri konusunda sürekli mesleki gelişim programları uygulanmalıdır. Ayrıca destek eğitim odalarının işlevsel hale getirilmesi, bireyselleştirilmiş eğitim planlarının gerçek anlamda uygulanması ve yardımcı teknolojilere erişimin kamusal bir hak olarak güvence altına alınması, ilkokul düzeyindeki eşitsizliklerin azaltılmasına katkı sunacaktır.

1.4. Ortaokul ve Lise Eğitimi

Ortaokul ve lise dönemi, akademik içeriğin yoğunlaştığı, soyut düşünme becerilerinin geliştiği ve öğrencilerin geleceğe yönelik yönelimlerinin şekillendiği kritik bir evredir. Görme engelli öğrenciler bu dönemde yalnızca akademik değil, aynı zamanda psikososyal ve yönetsel düzeyde çok boyutlu sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır.

Özellikle sınav odaklı eğitim sistemi, erişilebilir olmayan ölçme ve değerlendirme yöntemleri nedeniyle görme engelli öğrenciler açısından ciddi bir dezavantaj üretmektedir.

Fen bilimleri, kimya, fizik ve biyoloji gibi laboratuvar kullanımı gerektiren derslerde deney materyallerinin erişilebilir olmaması, görme engelli öğrencilerin bu derslerden sistematik olarak dışlanmasına yol açmaktadır. Akademik araştırmalar, deney düzeneklerinin dokunsal ve işitsel uyarlamalarla erişilebilir hale getirilmediğini, öğretmenlerin ise çoğu zaman bu derslerde görme engelli öğrencileri gözlemci konumuna indirgediğini ortaya koymaktadır. Benzer şekilde bilişim teknolojileri ve yazılım kodlama gibi alanlarda kullanılan arayüzlerin ve eğitim ünitelerinin erişilebilir olmaması, görme engelli öğrencilerin dijital beceriler kazanmasını engellemekte ve eğitimde fırsat eşitsizliğini derinleştirmektedir.

Bu düzeyde yaşanan sorunların çözümü için ölçme ve değerlendirme sistemlerinin erişilebilirlik temelinde yeniden ele alınması gerekmektedir. Merkezi sınavlar ve okul içi değerlendirmeler, görme engelli öğrencilerin ihtiyaçlarına uygun biçimde düzenlenmelidir. Laboratuvar dersleri için erişilebilir deney setleri geliştirilerek okullara yaygın biçimde sunulmalı, öğretmenlere bu materyallerin kullanımı konusunda uygulamalı eğitimler verilmelidir. Dijital eğitim içerikleri

ve yazılım ortamları, erişilebilirlik standartlarına uygun hale getirilmeli; görme engelli öğrencilerin STEM alanlarına katılımını teşvik eden politikalar geliştirilmelidir.

1.5. Yükseköğretim

Yükseköğretim, bireyin mesleki ve akademik kimliğinin şekillendiği, toplumsal yaşama katılımının belirleyici olduğu bir aşamadır. Türkiye’de görme engelli üniversite öğrencileri, fiziksel erişilebilirlikten akademik materyallere, dijital sistemlerden sosyal yaşama kadar çok katmanlı engellerle karşılaşmaktadır. Akademik yayınlar ve saha araştırmaları, üniversitelerde erişilebilirlik politikalarının büyük ölçüde kağıt üzerinde kaldığını ve uygulamada ciddi boşluklar bulunduğunu göstermektedir.

Ders notlarının erişilebilir formatta sunulmaması, akademik kaynaklara bağımsız erişimin sınırlı olması ve sınav uygulamalarında standart dışı çözümlere başvurulması, görme engelli öğrencilerin akademik performansını doğrudan etkilemektedir. Ayrıca üniversitelerin kullandığı öğrenme yönetim sistemleri ve dijital platformların erişilebilir olmaması, öğrencilerin ders süreçlerine etkin katılımını zorlaştırmaktadır.

Psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin engellilik perspektifinden yoksun olması ise öğrencilerin yalnızlaşmasına ve üniversite yaşamından kopmasına neden olmaktadır.

Bu sorunların çözümü için üniversitelerde engelli öğrenci birimlerinin güçlendirilmesi ve karar alma süreçlerine etkin biçimde dahil edilmesi gerekmektedir. Akademik materyallerin erişilebilir formatlarda sunulması kurumsal bir yükümlülük haline getirilmeli, öğretim elemanlarına erişilebilir öğretim ve değerlendirme konusunda zorunlu eğitimler verilmelidir. Dijital kampüs uygulamaları erişilebilirlik standartlarına uygun biçimde yeniden tasarlanmalı, görme engelli öğrencilerin akademik ve sosyal yaşama tam katılımını sağlayacak kapsayıcı politikalar hayata geçirilmelidir.

1.6. Merkezi Sınavlar

Merkezi sınavlar, Türkiye’de eğitim sisteminin en belirleyici ölçme ve yerleştirme araçları arasında yer almakta; öğrencilerin akademik ve mesleki geleceklerini doğrudan şekillendirmektedir. Görme engelli adaylar açısından bu sınavlar, yalnızca bilgi ve becerilerin ölçüldüğü nötr değerlendirme ortamları olmaktan ziyade, çok katmanlı yapısal ve psikolojik engellerin yoğun biçimde hissedildiği süreçler haline gelmektedir.

Akademik literatür, merkezi sınavlarda eşitliği sağlamak amacıyla uygulanan düzenlemelerin, uygulama biçimleri nedeniyle çoğu zaman görme engelli adaylar için yeni eşitsizlikler ürettiğini ortaya koymaktadır. Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi tarafından gerçekleştirilen merkezi sınavlarda görme engelli adaylara okuyucu ve işaretleyici görevlendirilmesi temel bir destek mekanizması olarak sunulmaktadır. Ancak araştırmalar, bu görevlendirmelerin niteliği açısından ciddi sorunlar barındırdığını göstermektedir. Okuyucu ve işaretleyicilerin önemli bir bölümünün Türkçeyi doğru, akıcı ve standartlara uygun biçimde kullanma konusunda yeterli donanıma sahip olmadığı; vurgu, tonlama, diksiyon ve okuma hızı açısından sınavın doğasına uygun bir performans sergileyemediği akademik çalışmalarda sıklıkla vurgulanmaktadır. Yazım ve imla kurallarına, noktalama işaretlerine uygun okunmayan metinlerin soru köklerinin anlamını değiştirdiği ve adayın metni doğru biçimde kavramasını güçleştirdiği belirtilmektedir. Buna ek olarak, yöresel ağız ve şiveyle konuşan okuyucularla karşılaşılması, özellikle dil ve sözel mantık sorularında anlam kaybına yol açmakta ve ölçme aracının güvenilirliğini zedelemektedir.

Matematik, geometri, fen bilimleri ve coğrafya gibi sembol, şekil ve işaret yoğunluğu yüksek alanlarda yaşanan sorunlar daha da derinleşmektedir. Akademik literatür, okuyucu ve işaretleyicilerin matematiksel semboller, grafikler, fonksiyonlar, koordinat sistemleri ve coğrafi işaretleri okuma ve standart biçimde aktarma konusunda yeterli bilgiye sahip olmadığını ortaya koymaktadır. Bu eksiklik, söz konusu sembol ve işaretlerin görme engelli adaylara sınav ortamında doğaçlama ve ilkel yöntemlerle anlatılmaya çalışılmasına neden olmakta; bu durum hem zaman kaybı yaratmakta hem de adayın soruyu zihinsel olarak yapılandırmasını zorlaştırmaktadır. Bu süreçte ölçülmesi gereken akademik yeterlilikten çok, adayın anlatılanı tahmin etme ve uyum sağlama becerisi sınanmakta; bu da sınavın geçerliliğini ciddi biçimde tartışmalı hale getirmektedir.

Merkezi sınavlarda karşılaşılan bir diğer kritik sorun, sınav başlamadan önce görme engelli adayın görme durumuna ilişkin olarak salon içerisinde yapılan sorgulamalardır. Akademik çalışmalar, adayın gözlerindeki rahatsızlığın niteliği, doğuştan ya da sonradan görme kaybı yaşayıp yaşamadığı gibi bilgilerin yüksek sesle dile getirilmesinin, sınav ortamını adeta bir mülakat alanına dönüştürdüğünü ortaya koymaktadır. Bu tür uygulamalar, görme engelli adayın geçmişte yaşadığı ayrımcı deneyimlerin ve travmatik anıların yeniden canlanmasına neden olmakta; sınav öncesinde yoğun kaygı ve stres yaratmaktadır. Psikolojik etki araştırmaları, bu durumun sınav motivasyonunu ciddi biçimde düşürdüğünü, dikkat ve odaklanma becerilerini zayıflattığını ve sonuç olarak akademik başarının sınav performansına yansımaları olumsuz etkilediğini göstermektedir.

Bu yapısal ve psikolojik sorunlar bir araya geldiğinde, görme engelli adayların merkezi sınavlarda başarısız olma oranlarının yükseldiği görülmektedir. Akademik literatür, bu başarısızlığın bireysel yeterlilik eksikliğinden değil; ölçme ve değerlendirme süreçlerinin erişilebilirlik ve eşitlik ilkeleriyle uyumsuz biçimde yürütülmesinden kaynaklandığı konusunda ortak bir noktada buluşmaktadır. Mevcut uygulamalar, görme engelli adayların akademik potansiyellerini tam olarak ortaya koymalarını engellemekte ve eğitimde fırsat eşitliğini zedelemektedir.

Bu sorunların çözümü için merkezi sınav sisteminde köklü bir dönüşüm gerekmektedir. Okuyucu ve işaretleyicilerin seçimi, yalnızca görevlendirme kolaylığına değil; dil becerileri, diksiyon, ölçme-değerlendirme bilgisi ve görme engellilik farkındalığı gibi niteliksel kriterlere dayandırılmalıdır. Bu kişilere standartlaştırılmış ve zorunlu eğitimler verilmesi, özellikle matematiksel ve bilimsel sembollerin erişilebilir ve doğru biçimde aktarımına yönelik özel içeriklerin geliştirilmesi önem taşımaktadır. Görme engelli adayların kişisel ve tıbbi bilgilerinin sınav ortamında ifşa edilmemesi temel bir etik ilke olarak benimsenmeli; sınav süreci adayın psikolojik güvenliğini koruyacak biçimde yapılandırılmalıdır. Uzun vadede ise erişilebilir dijital sınav sistemlerinin geliştirilmesi, okuyucu bağımlılığını azaltarak görme engelli adayların sınav performanslarının gerçek akademik yeterliliklerini yansıtmalarına imkân tanıyacaktır.

2. Rehabilitasyon Hizmetleri

Türkiye’de görme engelli çocuk, genç ve yetişkinlere yönelik özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetleri, akademik literatürde uzun süredir yapısal, pedagojik ve yönetsel boyutlarıyla eleştirilmektedir. Bilimsel çalışmalar, bu hizmetlerin temel amacının bireyin akademik, kişisel, sosyal, psikolojik ve mesleki gelişimini bütüncül biçimde desteklemek olması gerekirken, uygulamada bu misyondan önemli ölçüde uzaklaşıldığını ortaya koymaktadır.

Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin büyük bir bölümünün, eğitim ve rehabilitasyon odaklı kurumlar olmaktan ziyade kişi başı ödeme esasına göre işleyen ticari işletmelere dönüştüğü; niceliğin niteliğin önüne geçtiği bir yapının yaygınlaştığı akademik yayınlarda açık biçimde ifade edilmektedir.

Son yıllarda özellikle büyük kentlerde zincir mantığıyla örgütlenen özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin sayısının arttığı, bu merkezlerin standartlaştırılmış ve yüzeysel hizmet modelleri sunduğu görülmektedir. Akademik araştırmalar, zincirleşme eğiliminin bireyselleştirilmiş eğitim yaklaşımını zayıflattığını; görme engelli bireylerin yaş, gelişim düzeyi, öğrenme hızı ve kişisel ihtiyaçları dikkate alınmaksızın benzer içeriklerle kısa süreli seanslara tabi tutulduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, çocuk ve gençlerin akademik ve bilişsel gelişimini sınırlandırırken, yetişkinlerin bağımsız yaşam, yönelim-mobilite ve mesleki beceri kazanımlarını da ciddi biçimde olumsuz etkilemektedir.

Bu yapısal dönüşümün önemli nedenlerinden biri, rehabilitasyon merkezlerine ilişkin mevzuatın sık aralıklarla değiştirilmesi ve uygulamada istikrarsız bir yapı oluşturmasıdır. Rehabilitasyon hizmetlerine dair yönetmeliklerin Millî Eğitim Bakanlığı tarafından sürekli olarak revize edilmesi, sahada belirsizlik yaratmakta; yönetmeliklerde açıkça yer alan pek çok hükmün uygulama sürelerinin ertelenmesi, bağlayıcılığı zayıflatmaktadır. Akademik literatür, bu durumun eğitsel kaliteyi doğrudan olumsuz etkilediğini ve merkezlerin hesap verebilirliğini azalttığını vurgulamaktadır. Eğitimsel içerik, pedagojik süreçler ve öğrenme çıktıları yerine idari ve mali denetimlerin öncelik kazanması, rehabilitasyon merkezlerinin fiilen eğitsel denetimden yoksun kalmasına yol açmıştır.

Yakın dönemde yayımlanan düzenlemelerle özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin açılışının kota uygulamasına tabi tutulması, bu alandaki sorunları farklı bir boyuta taşımıştır. Akademik değerlendirmelerde, bu uygulamanın kamu kaynaklarının kontrolü ve hizmetlerin belirli standartlar çerçevesinde sunulması açısından açıklanabilir gerekçelere sahip olduğu kabul edilmekle birlikte, uygulamanın önemli hak ihlallerine yol açtığı da vurgulanmaktadır. Kota uygulaması, özel gereksinimli çocuk ve gençlerin ailelerinin özgür iradeleriyle rehabilitasyon merkezi, öğretmen ve özel eğitimci seçimlerini fiilen engellemekte; aileleri belirli sayıda ve çoğu zaman aynı merkezlere yönlendirmektedir. Bu durum, hizmet alan bireylerin ihtiyaçlarına en uygun kurumu seçme hakkını sınırlandırmakta ve rehabilitasyon sürecini zorunlu bir formaliteye dönüştürmektedir.

Oysa akademik literatürde özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerinin, özel gereksinimli bireylerin yaşam seyrini doğrudan etkileyen hayati bir süreç olduğu vurgulanmaktadır. Bu süreçte süreklilik, güven ilişkisi ve nitelikli pedagojik etkileşim temel unsurlar olarak tanımlanmaktadır. Ancak sahadaki araştırmalar, liyakatli, nitelikli ve gerçekten eğitsel rehabilitasyon sunabilen merkezlerin sayısının oldukça sınırlı olduğunu göstermektedir. Buna rağmen mevcut sistem, ailelerin bu nitelikli merkezlere yönelmesini kolaylaştırmak yerine, onları çoğu zaman alternatifleri sınırlı bir yapıya mahkûm etmektedir.

En temel sorunlardan biri de özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde sistematik bir eğitsel izleme ve değerlendirme mekanizmasının bulunmamasıdır. Akademik çalışmalar, bu merkezlerde görme engelli bireylerin başlangıç düzeylerinin bilimsel ölçütlerle değerlendirilmediğini; haftalık, aylık ya da dönemsel gelişim raporlarının düzenli ve standart bir biçimde hazırlanmadığını ortaya koymaktadır. Öğrencinin hangi akademik, sosyal, bilişsel ya da mesleki kazanımlara sahip olduğu, hangi becerileri edindiği ya da hangi alanlarda ilerleme kaydettiğine dair somut ve izlenebilir verilerin çoğu zaman bulunmadığı belirtilmektedir. Bununla birlikte devlet tarafından bu süreci bütüncül biçimde takip eden, çıktılara dayalı bir izleme ve değerlendirme sisteminin de mevcut olmadığı akademik raporlarda vurgulanmaktadır.

Bu denetimsizlik ortamı, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin önemli bir bölümünün fiilen kreş mantığıyla işleyen yapılara dönüşmesine yol açmıştır. Görme engelli çocuk, genç ve yetişkinler, gün içinde bu kurumlarda zaman geçirmekle yetinmekte; yapılandırılmış,

hedef odaklı ve ölçülebilir bir eğitim sürecine dahil olamamaktadır. Araştırmalar, uzun yıllar rehabilitasyon merkezlerine devam eden pek çok özel gereksinimli bireyin, temel akademik beceriler, bağımsız yaşam yetkinlikleri ve mesleki kazanımlar açısından kayda değer bir gelişim gösteremediğini ortaya koymaktadır. Bu durum, yalnızca bireysel bir kayıp değil; aynı zamanda görme engelli bireylerin yaşamlarının büyük bölümünü başkalarına bağımlı biçimde sürdürmelerine zemin hazırlayan ciddi bir toplumsal sorundur.

Bu sorunların çözümü için özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerinin yeniden yapılandırılması kaçınılmazdır. Rehabilitasyon merkezlerinin ticari işletme mantığından uzaklaştırılarak, pedagojik kaliteyi ve bireysel gelişimi esas alan kamusal bir hizmet anlayışıyla yeniden tanımlanması gerekmektedir. Kota uygulamaları gözden geçirilmeli; ailelerin nitelikli merkez, öğretmen ve eğitimci seçme özgürlüğünü güvence altına alan esnek ve hak temelli modeller geliştirilmelidir. Eğitsel denetim mekanizmaları güçlendirilmeli; bireyselleştirilmiş eğitim planlarının gerçek anlamda uygulanması, düzenli gelişim raporlarının hazırlanması ve bu süreçlerin kamu otoritesi tarafından izlenmesi zorunlu hale getirilmelidir. Ölçme ve değerlendirme temelli bir izleme sistemi kurulmadan rehabilitasyon hizmetlerinin niteliğinin artırılması mümkün değildir. Bu adımlar atılmadığı sürece özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri, görme engelli bireyler için gerçek anlamda güçlendirici bir eğitim alanı olmaktan uzak kalacak; bireylerin bağımsız, üretken ve toplumsal yaşama tam katılım hedefi sürekli olarak ertelenecektir.

3. Sağlık

Sağlık hizmetleri, görme engelli bireylerin yaşam kalitesini, bağımsızlığını ve toplumsal katılımını doğrudan etkileyen temel kamusal hizmet alanlarından biridir. Ancak akademik literatür ve saha araştırmaları, Türkiye’de görme engelli bireylerin sağlık sistemine erişiminde yapısal, iletişimsel ve yönetsel düzeyde çok sayıda sorun yaşandığını ortaya koymaktadır. Bu sorunlar yalnızca sağlık hizmetlerine erişimi değil, tanı, tedavi, izlem ve hasta güvenliği süreçlerini de derinden etkilemektedir.

Akademik çalışmalar, sağlık hizmetlerinin büyük ölçüde görsel iletişim üzerine kurulu olduğunu; hastaneler, poliklinikler ve aile sağlığı merkezlerinde yönlendirme tabelaları, numaralandırma sistemleri, randevu ekranları ve bilgilendirme panolarının erişilebilir olmadığını vurgulamaktadır. Bu durum, görme engelli bireylerin sağlık kuruluşlarında bağımsız hareket edememesine, refakatçi olmadan hizmet alamamasına ve sağlık hizmetine erişimde fiilî bağımlılık ilişkilerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Literatürde bu durum, sağlık hizmetlerinde eşitlik ilkesinin zedelenmesi ve hasta özerkliğinin ihlali olarak değerlendirilmektedir.

Sağlık personelinin görme engellilik konusunda yeterli farkındalığa ve iletişim becerisine sahip olmaması, sağlık alanında yaşanan sorunların önemli bir diğer boyutunu oluşturmaktadır. Akademik araştırmalar, hekimlerin, hemşirelerin ve yardımcı sağlık personelinin büyük bir kısmının görme engelli bireylerle nasıl iletişim kurulması gerektiği, bilgilendirilmiş onamın erişilebilir biçimde nasıl alınacağı ve hasta mahremiyetinin nasıl korunacağı konusunda sistematik bir eğitim almadığını ortaya koymaktadır. Bu durum, teşhis ve tedavi süreçlerinde görme engelli bireyin doğrudan muhatap alınmaması, bilgilerin refakatçilere aktarılması ve bireyin kendi sağlık durumu üzerinde söz sahibi olamaması gibi hak ihlallerine yol açmaktadır.

Tanı ve tedavi süreçlerinde kullanılan yazılı materyaller de önemli bir erişilebilirlik sorunu alanı olarak öne çıkmaktadır. Akademik literatür, reçeteler, ilaç prospektüsleri, epikriz raporları, tahlil sonuçları ve randevu belgelerinin büyük ölçüde yalnızca basılı ve görsel formatta sunulduğunu; Braille, sesli ya da erişilebilir dijital formatların yaygın biçimde kullanılmadığını göstermektedir. Bu durum, görme engelli bireylerin ilaçlarını doğru

kullanmalarını, tedavi süreçlerini takip etmelerini ve kendi sağlık durumlarını yönetmelerini zorlaştırmakta; hasta güvenliği açısından ciddi riskler doğurmaktadır.

Dijital sağlık sistemleri de görme engelli bireyler açısından yeni eşitsizlik alanları üretmektedir. Akademik çalışmalar, randevu alma sistemleri, e-nabız benzeri dijital sağlık platformları ve mobil sağlık uygulamalarının önemli bir bölümünün erişilebilirlik standartlarına uygun olmadığını ortaya koymaktadır. Ekran okuyucu uyumsuzluğu, erişilemeyen butonlar ve karmaşık arayüzler, görme engelli bireylerin bu sistemleri bağımsız biçimde kullanmasını engellemekte ve sağlık hizmetlerine erişimi dolaylı biçimde sınırlandırmaktadır.

Sağlık alanında yaşanan bir diğer kritik sorun, görme engelli bireylerin kullandıkları yardımcı araç ve gereçlerin sağlık sistemi içindeki konumudur. Akademik literatür, görme engelli bireylerin bağımsız hareketinin temel aracı olan beyaz bastonun fiilen bir medikal ürün olmasına rağmen, sağlık sistemi içerisinde yeterince tanımlanmadığını ve desteklenmediğini vurgulamaktadır. Beyaz bastonun standartları, temini, yenilenmesi ve geri ödeme mekanizmalarına ilişkin düzenlemelerin yetersizliği, bu hayati aracın çoğu zaman bireysel imkânlarla temin edilmesine yol açmaktadır. Bu durum, beyaz bastonun bir yardımcı araçtan öte, sağlık ve güvenlikle doğrudan ilişkili bir medikal gereç olduğu gerçeğiyle çelişmektedir.

Tüm bu sorunlar bir arada değerlendirildiğinde, görme engelli bireylerin sağlık alanında yaşadığı güçlüklerin bireysel yetersizliklerden değil; sistemin erişilebilirlik ve kapsayıcılık ilkeleri gözetilmeden yapılandırılmasından kaynaklandığı akademik literatürde açık biçimde ortaya konulmaktadır. Sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan bu yapısal sorunlar, görme engelli bireylerin sağlık sonuçlarını olumsuz etkilemekte, önlenebilir hastalıkların ilerlemesine ve sağlık hizmetlerinden geç yararlanılmasına neden olmaktadır.

Bu sorunların çözümü için sağlık sisteminin tüm bileşenlerinin erişilebilirlik ve hak temelli bir yaklaşımla yeniden ele alınması gerekmektedir. Sağlık kuruluşlarının fiziksel ve yönetsel düzenlemeleri, görme engelli bireylerin bağımsız hareket edebileceği biçimde yeniden tasarlanmalı; yönlendirme sistemleri dokunsal, işitsel ve dijital erişilebilir çözümlerle desteklenmelidir. Sağlık personeline yönelik olarak görme engellilik, erişilebilir iletişim ve hasta hakları konularında zorunlu ve sürekli eğitim programları uygulanmalıdır. Yazılı sağlık

belgeleri Braille, sesli ve erişilebilir dijital formatlarda sunulmalı; dijital sağlık sistemleri evrensel tasarım ilkelerine uygun hale getirilmelidir. Görme engelli bireylerin kullandığı beyaz baston, sağlık ve güvenlikle doğrudan ilişkili bir medikal ürün olarak tanımlanmalı; standartları belirlenmeli, kamu tarafından temini ve yenilenmesi güvence altına alınmalıdır. Bu bütüncül dönüşüm sağlanmadığı sürece, sağlık hizmetlerinde eşitlik ve erişilebilirlik ilkelerinin görme engelli bireyler açısından hayata geçirilmesi mümkün olmayacaktır.

4. İstihdam

Kamu istihdamı, görme engelli bireyler açısından eşit yurttaşlık, liyakat ve ayrımcılık yasağının somut olarak test edildiği temel alanlardan biridir. Buna karşın akademik literatür ve kurumsal raporlar, kamu kurumlarında görme engelli bireylerin istihdamının çoğu zaman hak temelli bir yaklaşım yerine sosyal sorumluluk anlayışıyla ele alındığını ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, görme engelli personelin almış olduğu eğitim, sahip olduğu mesleki birikim, uzmanlık alanı ve kariyer hedeflerinin sistematik biçimde yok sayılmasına yol açmakta; bireyler, atandıkları kadro ve unvanla ilgisi bulunmayan görevlerde çalıştırılmaktadır. Bu durum yalnızca bireysel bir mağduriyet yaratmamakta, aynı zamanda kamusal hizmetlerin verimliliğini ve kurumsal işleyişi de doğrudan olumsuz etkilemektedir.

Kamu kurumlarında görme engelli personelin çalıştığı birimlerde erişilebilirlik düzenlemelerinin yapılmaması, yardımcı teknolojilerin sağlanmaması ve iş tanımlarının net biçimde belirlenmemesi, bu personelin pasif konumlara itilmesine neden olmaktadır. Bazı kurumlarda görme engelli personelin fiilen üretim sürecinin dışında bırakıldığı, hatta işe gelmeden maaş aldığı yönündeki söylemlerin yaygınlaşması, sorunun bireysel yeterlilikten değil, kurumsal sorumlulukların yerine getirilmemesinden kaynaklandığını göstermektedir. Engelli bireylerin kamu istihdamı, bir iyilik ya da sosyal destek faaliyeti değil; kadro ve unvanın gerektirdiği görevlerin yerine getirilmesini esas alan karşılıklı bir hak ve yükümlülük ilişkisidir. Bu ilkenin ihlali, kamuda performans ölçümlerinin anlamını yitirmesine ve kurumsal adalet duygusunun zedelenmesine neden olmaktadır.

Kamu istihdamında görme engelli bireylerin karşılaştığı en ağır sorunlardan biri, kurumsal baskı ve mobbing uygulamalarıdır. Akademik çalışmalar, görme engelli personelin birim amirleri ya da iş arkadaşları tarafından gerçekleştirilen usulsüzlüklere ve hukuka aykırı uygulamalara itiraz etmeleri hâlinde hedef haline getirildiklerini; görme engelliliklerinin gerekçe gösterilerek görevlerini yapamadıkları iddiasıyla şikâyetlere, disiplin süreçlerine ve idari soruşturmalara maruz bırakıldıklarını ortaya koymaktadır. Bu süreçlerin sistematik bir psikolojik yıldırma mekanizmasına dönüştüğü, bireylerin mesleki itibarlarını zedelediği ve çalışma barışını kalıcı biçimde bozduğu ifade edilmektedir.

Bu tablo, özellikle Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde öğretmen olarak görev yapan görme engelli personel açısından daha görünür ve ağır sonuçlar doğurmaktadır. Görme engelli öğretmenlerin birçok okulda istenmeyen personel olarak etiketlendiği, maaş karşılığı yalnızca seçmeli derslere yönlendirildiği, kendi branş derslerine girmelerinin fiilen engellendiği ve öğrenci velilerinin bilinçli biçimde kışkırtıldığına ilişkin çok sayıda örnek kamuoyuna yansımıştır. Bu uygulamalar, öğretmenlerin mesleki kimliğini aşındırmakta, psikolojik tükenmişliği derinleştirmekte ve uzun vadede eğitim sisteminin niteliğini de olumsuz etkilemektedir.

Benzer biçimde avukat, psikolog, sosyolog gibi uzmanlık gerektiren kadro ve unvanlarla kamuya atanan görme engelli personelin, kurumların kullandığı yazılım ve dijital sistemlerin erişilebilir olmaması gerekçesiyle meslekleri dışında görevlendirildikleri bilinmektedir. Kurumsal yazılımların erişilebilir hale getirilmemesi, bu personelin bilgi ve becerilerinin atıl kalmasına; bazı durumlarda telefon santrali gibi pozisyonlara yönlendirilmelerine yol açmaktadır. Akademik literatür, bu durumu kamuda dolaylı ayrımcılığın ve insan kaynağının etkin kullanılmamasının açık bir göstergesi olarak değerlendirmektedir.

Kamu istihdamında görme engelli bireylerin maruz kaldığı en kritik ve yapısal sorunlardan biri ise görevde yükselme ve unvan değişikliği süreçlerinde ortaya çıkmaktadır. Görevde yükselme sınavları ve ek değerlendirme formları üzerinden yazılı sınavlarda başarılı olan, gerekli puanı alarak mülakata çağrılan görme engelli personelin; özellikle müdür yardımcısı, müdür, şube müdürü gibi yönetici pozisyonları için yeterli görülmediği yönünde yaygın bir uygulama dikkat çekmektedir. Akademik değerlendirmeler ve yargı kararlarına konu olan örnekler, görme engelli adaylara mülakat aşamasında yazılı sınav puanlarıyla açıkça orantısız ve düşük puanlar verildiğini; bu yolla mülakat barajının altında bırakılarak yazılı sınav başarılarının fiilen geçersiz kılındığını ortaya koymaktadır. Bu durum, görevde yükselme sınavlarını hukuki ve idari anlamda bir formaliteye dönüştürmekte, liyakat ilkesini işlevsiz hale getirmektedir.

Hak temelli ve hukuki açıdan bakıldığında, görme engelli bireylerin yazılı sınavlarda elde ettikleri puanların, ayrımcı ve subjektif mülakat uygulamalarıyla etkisiz hale getirilmesi açık bir eşitlik ihlali niteliği taşımaktadır. Akademik literatür ve idare hukuku ilkeleri, mülakatların yazılı sınavın önüne geçecek biçimde kullanılmasının ölçülülük, nesnellik ve hukuki güvenlik

ilkeleriyle bağdaşmadığını vurgulamaktadır. Bu nedenle görme engelli adaylara yazılı sınav puanlarının altında, gerekçesiz ve orantısız mülakat puanı verilerek görevde yükselme haklarının engellenmesinin önüne geçilmesi yalnızca idari bir tercih değil, ciddi bir hukuki zorunluluktur.

Bu sorunların çözümü için kamu istihdamında engellilik yaklaşımının köklü biçimde yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Görme engelli personelin istihdamı sosyal sorumluluk çerçevesinde değil, liyakat ve görev tanımı esas alınarak ele alınmalı; erişilebilirlik düzenlemeleri yapılmadan hiçbir kadro için “yapamaz” varsayımı üretilmemelidir. Kamu kurumlarında kullanılan tüm yazılım ve dijital sistemler erişilebilir hale getirilmeli, yardımcı teknolojiler standart bir kamu yatırımı olarak sunulmalıdır. Mobbing ve ayrımcı uygulamalara karşı bağımsız ve etkili başvuru mekanizmaları oluşturulmalı; görevde yükselme ve mülakat süreçleri nesnel, denetlenebilir ve yazılı sınav sonuçlarını etkisiz kılmayacak biçimde yeniden düzenlenmelidir. Yazılı sınav başarısının mülakat yoluyla bertaraf edilmesine izin veren uygulamalar sona erdirilmeden, kamuda adil ve verimli bir istihdam yapısının kurulması mümkün değildir.

Özel sektör istihdamı, görme engelli bireyler açısından kamuya kıyasla daha güvencesiz ve kırılgan bir yapı sergilemektedir. Akademik literatür, özel sektörde görme engelli bireylerin büyük ölçüde yasal zorunluluklar çerçevesinde istihdam edildiğini; bu istihdamın çoğu zaman nitelikli iş gücü politikalarının doğal bir parçası olarak görülmediğini ortaya koymaktadır. Görme engelli bireyler sıklıkla düşük ücretli, yükselme imkânı sınırlı ve karar alma süreçlerinden dışlanmış pozisyonlarda çalıştırılmaktadır.

Özel sektörde karşılaşılan temel sorunlardan biri, işyerlerinin fiziksel ve dijital erişilebilirlik açısından yetersizliğidir. İşe alım süreçlerinden başlayarak kurum içi yazılımlar, performans değerlendirme sistemleri ve hizmet içi eğitim platformlarının erişilebilir olmaması, görme engelli bireylerin işe giriş ve işte kalma süreçlerini doğrudan olumsuz etkilemektedir. Bunun yanı sıra işverenlerin ve çalışma arkadaşlarının üretkenlik, müşteri ilişkileri ve iş yükü konularında sahip olduğu önyargılar, görme engelli bireylerin kariyer gelişimini ciddi biçimde sınırlandırmaktadır.

Bu sorunların çözümü için özel sektörde kapsayıcı ve sürdürülebilir istihdam politikalarının hayata geçirilmesi gerekmektedir. Erişilebilirlik standartları işyeri düzeyinde zorunlu hale getirilmeli; dijital altyapı ve yazılımlar evrensel tasarım ilkelerine uygun biçimde düzenlenmelidir. İşverenlere yönelik teşvik mekanizmaları yalnızca istihdam sayısına değil, nitelikli, kalıcı ve kariyer gelişimini destekleyen istihdama odaklanmalıdır. Önyargılarla mücadele etmek amacıyla kapsayıcı çalışma kültürünü güçlendiren kurumsal programlar yaygınlaştırılmalı; performans değerlendirme ve terfi süreçleri engellilikten bağımsız, nesnel kriterlere dayandırılmalıdır. Bu dönüşüm sağlanmadığı sürece özel sektörde görme engelli bireylerin istihdamı, niceliksel bir yükümlülük olmaktan öteye geçemeyecek; eşit ve adil çalışma yaşamı hedefi gerçekleştirilemeyecektir.

5. Sosyal Yardım ve Destekler

Türkiye’de görme engelli bireylere yönelik sosyal destek ve yardım mekanizmaları, özellikle engelli aylığı ve evde bakım yardımı üzerinden şekillenmekle birlikte, bu desteklerin bireyin asgari yaşamını sürdürebilmesine imkân tanıyıp tanımadığı sorusu akademik literatürde temel bir tartışma alanı olarak öne çıkmaktadır. Sosyal politika ve yoksulluk çalışmaları, engelli bireyler için sağlanan nakdi yardımların, yaşam maliyetleri karşısında ne ölçüde koruyucu bir işlev gördüğünün, bu yardımların miktarından çok, açlık ve yoksulluk sınırı gibi nesnel göstergelerle ilişkisi üzerinden değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

2025 yılına ait açlık ve yoksulluk sınırı verileri, Türkiye’de bir bireyin ya da hanenin insan onuruna yakışır bir yaşam sürdürebilmesi için gerekli olan asgari gelir düzeyinin oldukça yüksek bir noktaya ulaştığını ortaya koymaktadır. Açlık sınırı, bireyin yalnızca yeterli ve dengeli beslenebilmesi için gerekli olan en düşük gelir düzeyini ifade ederken; yoksulluk sınırı barınma, ulaşım, sağlık, eğitim, iletişim ve kültürel ihtiyaçları da kapsayan geniş bir yaşam maliyetini tanımlamaktadır. Akademik literatür, açlık sınırının altında kalan bir gelirin biyolojik varlığın sürdürülebilmesini dahi riske attığını, yoksulluk sınırının altında kalan gelirlerin ise bireyi sürekli yoksulluk döngüsüne mahkûm ettiğini ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda, engelli aylığı ve evde bakım yardımı gibi nakdi desteklerin, 2025 yılı açlık ve yoksulluk sınırı verileriyle karşılaştırıldığında, bu sınırların çok çok altında kaldığı açıktır. Akademik çalışmalar, bu düzeydeki bir gelire bir bireyin tek başına yaşamını sürdürmesinin fiilen mümkün olmadığını; söz konusu desteklerin, temel beslenme, barınma ve sağlık giderlerini dahi karşılamaktan uzak olduğunu göstermektedir. Görme engelli bireylerin yaşadığı ek maliyetler dikkate alındığında — yardımcı teknolojiler, erişilebilir ulaşım, refakat ihtiyacı, sağlık ve rehabilitasyon giderleri — bu gelir yetersizliği daha da derinleşmektedir. Bu durum, sosyal yardımların “geçim sağlayıcı” değil, en iyi ihtimalle “geçimi erteleyici” bir işlev gördüğünü ortaya koymaktadır.

Sorunun yalnızca yardım miktarıyla sınırlı olmadığı, yardımın bağlanma kriterlerinde de yapısal bir adaletsizlik bulunduğu akademik literatürde sıklıkla vurgulanmaktadır. Engelli aylığı ve bakım yardımı, bireyin kendi ekonomik durumu esas alınmaksızın, yaşadığı hanenin toplam geliri üzerinden değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım, engelli bireyin bağımsız bir ekonomik özne olarak değil, hanenin pasif bir unsuru olarak ele alındığını göstermektedir.

Oysa sosyolojik ve hukuki çalışmalar, hanede yaşayan diğer bireylerin elde ettikleri gelirleri engelli birey için harcama zorunluluğu ya da hukuki sorumluluğu bulunmadığını; modern toplumsal yapıda herkesin kendi gelirini öncelikle kendi ihtiyaçları doğrultusunda kullandığını açıkça ortaya koymaktadır.

Bu uygulama, engelli bireyleri iki yönlü bir çıkmaza sürüklemektedir. Bir yandan engelli aylığı ya da bakım yardımı alamayacak kadar “hane geliri yüksek” kabul edilen bireyler, fiilen hiçbir kişisel gelire sahip olmadan yaşamlarını sürdürmeye zorlanmaktadır. Diğer yandan bu yardımları alabilen engelli bireyler ise, yardım miktarının yetersizliği nedeniyle yine başkalarının maddi ve fiilî desteğine muhtaç biçimde yaşamlarını sürdürmek zorunda kalmaktadır. Akademik literatür, bu durumu “kurumsallaşmış bağımlılık” olarak tanımlamakta; sosyal yardım sisteminin, engelli bireylerin bağımsızlaşmasını desteklemek yerine, onları sürekli olarak aileye ya da çevreye bağımlı kılan bir yapı ürettiğini belirtmektedir.

Bu yapı içerisinde engelli birey, kendi gelirini yönetebilen, kendi yaşamına ilişkin kararları alabilen özerk bir birey olmaktan uzaklaşmakta; sosyal yardım sistemi tarafından dolaylı biçimde “bakıma muhtaç” ve “yardıma bağımlı” bir kimliğe hapsedilmektedir. Akademik çalışmalar, bu durumun yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda psikolojik ve sosyal sonuçlar doğurduğunu; bireyin özgüvenini, toplumsal katılımını ve kamusal alandaki görünürlüğü zayıflattığını ortaya koymaktadır. Engelli bireylerin, aldıkları yardım nedeniyle dahi bağımsız bir yaşam kuramamaları, sosyal devletin koruyucu ve güçlendirici işlevinin yerine getirilmediğinin açık bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

Bu nedenle sosyal destek ve yardım mekanizmalarının, engelli bireyler açısından yeniden ve köklü biçimde ele alınması bir zorunluluk haline gelmiştir. Akademik literatür, engelli bireylere yönelik gelir desteklerinin, hane temelli muhtaçlık yaklaşımından çıkarılarak birey temelli, hak esaslı bir gelir güvencesi modeline dönüştürülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Açlık ve yoksulluk sınırı gibi nesnel göstergeler dikkate alınmadan belirlenen yardım tutarlarının, engelli bireyleri yoksulluktan koruması mümkün değildir. Sosyal yardımlar, engelli bireyin yaşamını başkalarına muhtaç olmadan sürdürebileceği asgari koşulları sağlayacak düzeye yükseltilmediği sürece; bu sistem, yoksulluğu azaltan değil, yoksulluğu kalıcılaştıran bir mekanizma olarak varlığını sürdürmeye devam edecektir.

6. Kültür – Sanat ve Eğlence

Kültür, sanat ve eğlence alanları; bireyin toplumsal yaşama katılımını güçlendiren, estetik duyarlılığını geliştiren, eleştirel düşünme ve yaratıcılık kapasitesini besleyen temel kamusal alanlar arasında yer almaktadır. Akademik literatür, bu alanlara erişimin yalnızca bir “boş zaman faaliyeti” değil, aynı zamanda kültürel haklar ve eşit yurttaşlık bağlamında değerlendirilmesi gereken temel bir insan hakkı olduğunu ortaya koymaktadır. Buna karşın Türkiye’de görme engelli bireylerin kültür, sanat ve eğlence alanlarına erişimi, yapısal, yönetsel ve tasarımsal engeller nedeniyle ciddi biçimde sınırlanmaktadır. Mevcut uygulamalar, görme engelli bireyleri kültürel üretim ve tüketime katılan aktif özneler olmaktan ziyade, bu alanların dışına itilmiş pasif izleyiciler konumuna sürüklemektedir.

Sinema salonları, görme engelli bireyler açısından erişilebilirlik sorunlarının en belirgin biçimde yaşandığı kültür-sanat mekânları arasında yer almaktadır. Akademik çalışmalar, filmlerin büyük çoğunluğunun sesli betimleme içermediğini, sesli betimleme bulunan yapımların ise salonlarda sistematik ve sürdürülebilir biçimde sunulmadığını ortaya koymaktadır. Sesli betimleme teknolojisinin istisnai ve proje temelli uygulamalarla sınırlı kalması, görme engelli bireylerin sinema deneyimini sürekli ve eşit bir hak olmaktan çıkarmaktadır. Bu durum, sinemanın görsel anlatı ağırlıklı doğasının erişilebilirlik ilkeleriyle yeniden düşünülmemesiyle doğrudan ilişkilidir.

Benzer sorunlar tiyatrolar için de geçerlidir. Akademik literatür, tiyatro oyunlarının büyük bölümünde sahne hareketleri, mimik, dekor ve kostüm gibi unsurların görsel anlatı üzerinden ilerlediğini; bu unsurların görme engelli izleyiciler için erişilebilir kılınmadığını vurgulamaktadır. Sesli betimleme, dokunsal tanıtım ve sahne öncesi bilgilendirme gibi yöntemlerin yaygınlaştırılmaması, tiyatronun görme engelli bireyler açısından büyük ölçüde erişilemez bir sanat dalı haline gelmesine neden olmaktadır. Bu durum, kültürel yaşama katılımında süreklilik arz eden bir dışlanma üretmektedir.

Müzeler ve ören yerleri, kültürel mirasın aktarımı açısından merkezi bir role sahip olmasına rağmen, görme engelli bireyler için çoğu zaman yalnızca sembolik ziyaret alanları olarak kalmaktadır. Akademik çalışmalar, müzelerde sergilenen eserlerin büyük bölümünün görsel bilgiye dayalı sunulduğunu; dokunsal replikaların, sesli rehberlerin ve erişilebilir yönlendirme sistemlerinin son derece sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır. Ören yerlerinde ise yönlendirme,

bilgilendirme ve mekânsal düzenlemelerin büyük ölçüde görsel tabelalar üzerinden yapılması, görme engelli bireylerin bu alanlarda bağımsız hareket etmesini neredeyse imkânsız hale getirmektedir. Kültürel mirasın korunması ve aktarımı süreçlerinde erişilebilirliğin ikincil bir mesele olarak ele alınması, görme engelli bireyleri tarihsel ve kültürel belleğin dışında bırakmaktadır.

Dijitalleşmenin artmasıyla birlikte yaygınlaşan sanal müzeler ve çevrim içi turların da görme engelli bireyler açısından yeni bir eşitsizlik alanı ürettiği görülmektedir. Akademik literatür, sanal müze arayüzlerinin ve dijital tur uygulamalarının büyük bölümünün ekran okuyucularla uyumlu olmadığını, görsel yoğun içeriklerin alternatif metinlerle desteklenmediğini ortaya koymaktadır. Bu durum, fiziksel mekânlara erişimde yaşanan sorunların dijital ortama taşınarak yeniden üretildiğini göstermektedir.

Kütüphaneler, bilgiye erişim ve yaşam boyu öğrenme açısından kritik kurumlar olmakla birlikte, görme engelli bireyler için çoğu zaman erişilebilir olmayan yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, Herkes İçin Erişilebilir Yaşam Akademisi Derneği tarafından hazırlanan “Görme Engellilerin Kütüphane Hizmetlerine Erişim Hakkı” izleme raporu, kütüphanelerin fiziki mekânlarından katalog sistemlerine, basılı ve dijital koleksiyonlarından personel farkındalığına kadar çok boyutlu erişim sorunlarını ortaya koymaktadır. Raporda, kütüphanelerde Braille, sesli ve erişilebilir dijital kitapların son derece sınırlı olduğu; katalog ve ödünç verme sistemlerinin ekran okuyucu uyumlu olmadığı; personelin görme engelli kullanıcılarla iletişim konusunda yeterli bilgiye sahip olmadığı vurgulanmaktadır. Akademik literatür, kütüphanelerin bu haliyle bilgiye eşit erişim ilkesini gerçekleştiremediğini ve görme engelli bireyleri bilgi yoksunluğu riskiyle karşı karşıya bıraktığını ortaya koymaktadır.

Basılı ve dijital kitaplara erişim sorunu, kültürel yaşama katılımın önündeki en temel engellerden biridir. Akademik çalışmalar, yayımlanan kitapların çok küçük bir bölümünün erişilebilir formatlarda sunulduğunu, dijital kitapların ise çoğu zaman telif gerekçesiyle erişilebilirliğinin sınırlandırıldığını göstermektedir. Bu durum, görme engelli bireylerin edebiyat, akademik bilgi ve güncel yayınlara eşit erişimini engellemekte; kültürel sermaye birikimini doğrudan etkilemektedir.

Kültür ve eğlence alanında yaşanan bir diğer önemli sorun, oyun ve oyuncaklara erişimdir. Okul öncesi eğitimde kullanılan oyuncak ve eğitici oyunların büyük bölümünün görsel

uyaranlara dayalı olması, görme engelli çocukların bu materyallerden yararlanmasını engellemektedir. Akademik literatür, görme engelli çocuklar için erişilebilir oyuncak ve oyunların hem sayıca az hem de yüksek maliyetli olduğunu; bu ürünlerin yaygın oyuncak mağazalarında neredeyse hiç bulunmadığını ortaya koymaktadır. Bu durum, erken çocukluk döneminde oyun yoluyla öğrenme ve sosyalleşme süreçlerinin ciddi biçimde sekteye uğramasına neden olmaktadır.

Bu sorun yalnızca çocukluk dönemiyle sınırlı değildir. Görme engelli gençler ve yetişkinler için masaüstü oyunları, zeka oyunları ve boş zaman aktiviteleri de büyük ölçüde erişilemez durumdadır. Akademik çalışmalar, masaüstü oyunlarının kurallarının, materyallerinin ve oynanış biçimlerinin görsel tasarım üzerine kurulu olduğunu; dokunsal ve işitsel uyarlamaların son derece sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır. Bu durum, görme engelli bireylerin sosyal etkileşim, eğlenme ve bilişsel becerilerini geliştirme fırsatlarını ciddi biçimde sınırlandırmaktadır.

Tüm bu alanlarda yaşanan sorunlar, kültür, sanat ve eğlence politikalarının erişilebilirlik perspektifinden yoksun biçimde tasarlandığını göstermektedir. Akademik literatür, kültürel mekânların ve içeriklerin erişilebilir olmamasının, görme engelli bireyleri yalnızca kültürel üretimden değil, aynı zamanda toplumsal görünürlükten de dışladığını vurgulamaktadır. Bu nedenle kültür-sanat alanında erişilebilirlik, teknik bir düzenleme meselesi değil; kültürel hakların hayata geçirilmesiyle doğrudan ilişkili bir adalet meselesi olarak ele alınmalıdır.

Bu sorunların çözümü için kültür, sanat ve eğlence alanlarında evrensel tasarım ve erişilebilirlik ilkelerinin temel politika eksenine haline getirilmesi gerekmektedir. Sinema ve tiyatrolarda sesli betimleme uygulamaları standart hale getirilmeli; müze ve ören yerlerinde dokunsal, işitsel ve erişilebilir bilgilendirme sistemleri yaygınlaştırılmalıdır. Sanal müzeler ve dijital kültür platformları ekran okuyucu uyumlu, alternatif metinlerle desteklenmiş ve erişilebilir arayüzlerle yeniden tasarlanmalıdır. Kütüphaneler, görme engelli bireylerin bilgiye eşit erişimini sağlayacak biçimde erişilebilir koleksiyonlar, kataloglar ve hizmet modelleri geliştirmelidir. Oyuncak, oyun ve boş zaman etkinlikleri alanında ise erişilebilir tasarım teşvik edilmeli; görme engelli çocuklar ve yetişkinler için oyun, eğlenme ve kültürel katılım hakkı sistematik biçimde güvence altına alınmalıdır. Bu dönüşüm sağlanmadığı sürece kültür ve sanat alanı, görme engelli bireyler için kapsayıcı değil, dışlayıcı bir alan olmaya devam edecektir.

7. Ulaşım

Ulaşım hizmetleri, görme engelli bireylerin eğitim, istihdam, sağlık, kültür ve sosyal yaşama bağımsız biçimde katılabilmelerinin ön koşulu niteliğinde olan temel kamusal hizmet alanlarından biridir. Akademik literatür, erişilebilir ulaşımın yalnızca teknik bir düzenleme meselesi değil, doğrudan doğruya bağımsız yaşam hakkı ve eşit yurttaşlık ilkesiyle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Buna karşın Türkiye’de görme engelli bireylerin ulaşım alanında karşılaştıkları sorunlar, gündelik yaşamı doğrudan kısıtlayan, bireyi sürekli başkalarına bağımlı hale getiren ve kamusal alandaki hareket özgürlüğünü fiilen ortadan kaldıran yapısal bir nitelik taşımaktadır.

Şehir içi toplu taşıma sistemleri, görme engelli bireylerin en yoğun sorun yaşadığı alanların başında gelmektedir. Otobüs, metro, tramvay, minibüs ve dolmuş gibi araçlarda bulunması gereken sesli anons sistemlerinin büyük bir bölümünde ya hiç kullanılmadığı ya da sistemin devre dışı bırakıldığı görülmektedir. Akademik çalışmalar, var olan sesli anons sistemlerinin çoğu zaman gürültü kirliliği gerekçesiyle kapatıldığını veya ses seviyesinin bilinçli biçimde kısıldığını ortaya koymaktadır. Bu durum, görme engelli bireylerin hangi araçta olduklarını, hangi durakta bulduklarını ve hangi durakta inmeleri gerektiğini bağımsız biçimde takip edememelerine neden olmaktadır. Sonuç olarak toplu taşıma, görme engelli birey için bir ulaşım aracı olmaktan çıkmakta, başkalarının sözlü yönlendirmesine dayalı kırılğan bir deneyime dönüşmektedir.

Duraklara yaklaşan toplu taşıma araçlarının hat numaraları ve güzergâh bilgilerinin görme engelliler açısından erişilebilir olmaması, sorunun bir diğer boyutunu oluşturmaktadır. Akademik literatürde sıklıkla vurgulandığı üzere, duraklara gelen otobüs, minibüs veya dolmuşların hangi hatta ait olduğunun görsel tabelalarla belirtilmesi; buna karşılık sesli, dokunsal ya da dijital erişilebilir bir bilgilendirme sisteminin bulunmaması, görme engelli bireyleri araca binme anında dahi başkalarına bağımlı kılmaktadır. Bu bağımlılık, yalnızca pratik bir zorluk değil; bireyin kamusal alandaki özerkliğini zedeleyen yapısal bir eşitsizlik olarak değerlendirilmektedir.

Dijitalleşmenin ulaşım alanında yaygınlaşmasıyla birlikte geliştirilen mobil uygulamalar da görme engelli bireyler açısından çözüm üretmek yerine yeni engeller doğurabilmektedir. Akademik çalışmalar, metro, tren, otobüs ve benzeri toplu taşıma araçlarının konumunu gösteren mobil uygulamaların büyük bir bölümünün ekran okuyucularla uyumlu olmadığını; harita tabanlı ve görsel yoğun arayüzlerin alternatif erişilebilir içeriklerle desteklenmediğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle görme engelli bireyler, hangi aracın nerede olduğunu, durağa ne zaman geleceğini ya da gecikme yaşanıp yaşanmadığını bağımsız biçimde takip edememektedir. Dijital çözümlerin erişilebilirlikten yoksun biçimde tasarlanması, fiziksel mekânda yaşanan engellerin dijital ortama taşınarak yeniden üretilmesine yol açmaktadır.

Şehir içi ulaşımın dışında, şehirler arası ulaşım da görme engelli bireyler açısından ciddi sorunlar barındırmaktadır. Akademik literatür, şehirler arası otobüs, tren ve uçak biletlerinin çevrim içi satın alma sistemlerinin büyük bir kısmının erişilebilir olmadığını; bilet alma, koltuk seçimi ve ödeme aşamalarında görme engelli bireylerin bağımsız hareket edemediğini göstermektedir. Özellikle şehirler arası otobüs firmalarının çevrim içi bilet satış platformlarında engellilik indirimlerinin çoğu zaman uygulanmadığı, bu indirimlerin yalnızca gişe üzerinden ve yüz yüze başvuruya mümkün kılındığı belirtilmektedir. Bu durum, görme engelli bireyleri hem dijital hizmetlerden dışlamakta hem de indirim hakkını kullanabilmek için fiziksel olarak terminale gitmeye zorlayarak ek bir külfet yaratmaktadır.

Ulaşım alanında yaşanan sorunların ortak paydası, sistemlerin görme engelli bireylerin bağımsız hareket edebilme ihtiyacını merkeze almadan tasarlanmış olmasıdır. Akademik literatür, bu durumu “erişilebilirliğin sonradan eklenen bir özellik olarak görülmesi” şeklinde tanımlamakta; evrensel tasarım ilkelerinin ulaşım politikalarına entegre edilmemesinin, görme engelli bireyleri kamusal alandan fiilen dışladığını vurgulamaktadır. Toplu taşıma araçlarına binmekten durakta beklemeye, güzergâh takibinden bilet almaya kadar her aşamada başkalarına muhtaç olmak zorunda bırakılan görme engelli bireyler için ulaşım, özgürleştirici değil, sınırlayıcı bir deneyim haline gelmektedir.

Bu sorunların çözümü için ulaşım politikalarının erişilebilirlik ve hak temelli bir anlayışla yeniden yapılandırılması zorunludur. Şehir içi toplu taşıma araçlarında sesli anons sistemlerinin tüm araçlarda aktif ve standart hale getirilmesi; bu sistemlerin keyfî biçimde kapatılmasının

ya da sesinin kısılmasının önlenmesi; duraklara yaklaşan araçların hat numarası ve güzergâh bilgisini ileten erişilebilir sesli sistemlerin kurulması; mobil ulaşım uygulamalarının ekran okuyucularla tam uyumlu hale getirilmesi; şehirler arası ulaşımında çevrim içi bilet satış sistemlerinin erişilebilir tasarlanması ve engellilik indirimlerinin dijital ortamda da istisnasız uygulanması; tüm bu süreçlerin düzenli olarak izlenmesi ve denetlenmesi gerekmektedir. Bu adımlar atılmadığı sürece ulaşım hizmetleri, görme engelli bireyler için bir hak olmaktan çıkacak ve bağımlılık üreten bir yapısal sorun alanı olarak varlığını sürdürmeye devam edecektir.

8. Bankacılık Hizmetleri ve Noter İşlemleri

Bankacılık ve noter hizmetleri, bireyin ekonomik varlığını sürdürebilmesi, hukuki işlemlerini bağımsız biçimde gerçekleştirebilmesi ve kamusal yaşama eşit koşullarda katılabilmesi açısından temel hizmet alanları arasında yer almaktadır. Akademik literatür, bu hizmetlere erişimin yalnızca teknik bir kolaylık değil, aynı zamanda kişi onuru, hukuki ehliyet ve eşit yurttaşlık hakkı ile doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Buna karşın Türkiye’de görme engelli bireyler, bankacılık ürün ve hizmetleri ile noter işlemleri sırasında sistematik, yaygın ve süreklilik arz eden yapısal engellerle karşı karşıya kalmaktadır.

Bankacılık alanında yaşanan sorunların başında dijital bankacılık hizmetlerinin erişilebilir olmaması gelmektedir. Akademik çalışmalar, birçok bankanın mobil uygulamaları ve internet bankacılığı arayüzlerinin ekran okuyucularla uyumlu olmadığını, erişilemeyen butonlar, etiketlenmemiş alanlar ve görsel doğrulama adımları nedeniyle görme engelli bireylerin bu hizmetleri bağımsız biçimde kullanamadığını ortaya koymaktadır. Dijital bankacılığın yaygınlaşmasıyla birlikte şubeye gitmeden işlem yapabilme imkânı diğer müşteriler için sıradanlaşırken, görme engelli bireyler açısından bu dönüşüm yeni bir dışlanma alanı yaratmaktadır. Akademik literatürde bu durum, dijitalleşmenin erişilebilirlik ilkeleriyle birlikte düşünülmemesinin doğrudan bir sonucu olarak değerlendirilmektedir.

Şubeden sunulan bankacılık hizmetlerinde ise görme engelli bireyler, hukuki dayanağı bulunmayan uygulamalarla karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle hesap açılışı, vekâlet işlemleri, kredi sözleşmeleri ve benzeri gişe işlemleri sırasında görme engelli müşterilerden iki şahit bulundurmalarının talep edilmesi, Latin alfabesi ile adı, soyadı, , okudum anladım vb. İbareler yazmalarının talep edilmesi bankacılık uygulamalarında yaygın bir sorun alanı olarak öne çıkmaktadır. Akademik ve hukuki değerlendirmeler, bu uygulamanın mevzuatta açık bir zorunluluğu bulunmamasına rağmen fiilî bir mecburiyet gibi dayatıldığını ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, görme engelli bireyin hukuki ehliyetini ve beyan iradesini baştan tartışmalı hale getiren, ayrımcı bir varsayım üretmektedir.

İki şahit dayatması, görme engelli bireylerin bankacılık hizmetlerine erişim süresini ciddi biçimde uzatmakta; çoğu zaman bireyin şahit dayatmasına karşı çıkması sebebi ile şikayet

sürecini işletmesi nedeniyle tekrar tekrar şubeye gitmesine, zaman kaybetmesine ve ek ulaşım maliyetlerine katlanmasına neden olmaktadır. Akademik literatür, diğer vatandaşların dakikalar içinde tamamlayabildiği basit bir bankacılık işleminin, görme engelli bireyler için saatler süren bir mücadeleye dönüştüğünü; bu süreçte banka personeliyle yaşanan itirazlar, mevzuat tartışmaları ve genel merkez müşteri hizmetlerine yapılan şikâyetlerin olağan hale geldiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, bankacılık hizmetlerinin eşitlik ve insan onuruna saygı ilkeleriyle bağdaşmadığını göstermektedir.

Noter hizmetleri alanında yaşanan sorunlar da benzer bir yapısal zemine oturmaktadır. Görme engelli bireylerin noterlerde gerçekleştirmek istedikleri işlemler sırasında, mevzuatta açıkça zorunlu tutulmamasına rağmen iki şahit bulundurma şartının dayatılması, hukuki literatürde ciddi bir sorun alanı olarak değerlendirilmektedir. Akademik ve hukuki çalışmalar, noterlerin bu uygulamayla görme engelli bireyin işlem ehliyetini dolaylı biçimde sınırladığını, kişisel irade beyanını yeterli görmediğini ve engelliliği hukuki kapasiteyle ilişkilendiren ayrımcı bir yaklaşım benimsediğini ortaya koymaktadır.

Bu uygulamaların hukuk devleti ilkesiyle açıkça çeliştiği vurgulanmaktadır. Hukuk devleti, idarenin ve kamu hizmeti sunan tüm kurumların işlemlerini kanunla bağlılık, öngörülebilirlik ve eşitlik ilkeleri çerçevesinde yürütmesini gerektirir. Görme engelli bireylerden keyfî biçimde şahit talep edilmesi, kanunda yer almayan bir yükümlülüğün fiilen uygulanması anlamına gelmekte ve hukuki güvenlik ilkesini zedelemektedir. Akademik literatür, bu tür uygulamaların görme engelli bireyleri hak öznesi olmaktan çıkarıp sürekli olarak “kanıtlanması gereken” kişiler haline getirdiğini vurgulamaktadır.

Bu alandaki sorunlara ilişkin olarak Türkiye Körler Federasyonu tarafından yürütülen izleme, raporlama ve savunuculuk çalışmaları, bankacılık ve noter hizmetlerinde karşılaşılan ayrımcı uygulamaları ayrıntılı biçimde ortaya koymaktadır. Federasyonun çalışmaları, iki şahit dayatmasının hukuki bir zorunluluk olmadığını, görme engelli bireylerin beyan iradesinin başka hiçbir vatandaştan farklı değerlendirilmemesi gerektiğini ve bu uygulamaların sistematik bir hak ihlali niteliği taşıdığını vurgulamaktadır. Akademik literatür, bu tür sivil toplum temelli izleme çalışmalarının, engellilik alanında yapısal ayrımcılığın görünür kılınması açısından kritik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Tüm bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, bankacılık ve noter hizmetlerinde yaşanan sorunların bireysel uygulama hatalarından değil, kurumsal kültür, erişilebilirlik eksikliği ve engelliliğe ilişkin yanlış varsayımlardan kaynaklandığı açıkça görülmektedir. Görme engelli bireylerin bankacılık ve noter işlemleri sırasında sürekli olarak zaman kaybına, ek mali külfete ve psikolojik yıpranmaya maruz bırakılması; insan hakları, eşitlik ve kişi onuru ilkeleriyle bağdaşmamaktadır. Akademik literatür, bu alanlarda erişilebilirlik ve ayrımcılık yasağı temelinde köklü bir dönüşüm sağlanmadığı sürece, görme engelli bireylerin ekonomik ve hukuki bağımsızlığının sistematik biçimde sınırlandırılmaya devam edeceğini ortaya koymaktadır.

9. Vatandaşlık ve Siyasi Katılım

Vatandaşlık ve siyasi katılım, bireyin yalnızca yönetenleri belirleme sürecine katılımını değil, aynı zamanda kamusal karar alma mekanizmalarında söz sahibi olmasını, politika üretim süreçlerine katkı sunmasını ve kendi yaşamını doğrudan etkileyen kararlarda özne olarak yer almasını ifade etmektedir. Akademik literatür, bu alanı demokratik toplumların temel dayanaklarından biri olarak tanımlamakta; siyasi katılımın engellenmesinin ya da fiilen kullanılamaz hale gelmesinin yurttaşlık statüsünü zayıflattığını vurgulamaktadır.

Türkiye’de görme engelli bireyler açısından vatandaşlık ve siyasi katılım, anayasal güvenceye rağmen uygulamada ciddi yapısal engellerle karşılaşılan bir alan olmaya devam etmektedir.

Seçme ve seçilme hakkı, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda temel bir siyasi hak ve özgürlük olarak düzenlenmiş olup, demokratik katılımın vazgeçilmez unsurlarından biridir. Hukuki literatür, bu hakkın bir “ödevden ziyade, devletin bireyin serbest iradesini kullanabilmesini sağlamakla yükümlü olduğu bir hak niteliği taşıdığını açıkça ortaya koymaktadır. Devletin görevi, bu hakkın herkes tarafından eşit, gizli ve bağımsız biçimde kullanılabilmesini güvence altına almaktır. Ancak görme engelli bireyler açısından bu anayasal güvence, seçim süreçlerinde büyük ölçüde teorik düzeyde kalmaktadır.

Seçim mevzuatında yapılan düzenlemelerle görme engelli bireylerin erişilebilir biçimde oy kullanabilmelerinin önü kâğıt üzerinde açılmış olmakla birlikte, akademik ve hukuki çalışmalar, bu düzenlemelerin seçim pratiğine yeterince yansımadığını göstermektedir. Görme engelli bireyler için erişilebilir oy pusulalarının basılmaması ya da sınırlı ve istisnai biçimde kullanılması, oy verme sürecinde bağımsızlığı fiilen ortadan kaldırmaktadır. Görme engelli seçmenler, oy kullanırken bir başka kişinin yardımına ihtiyaç duymakta; bu durum, gizli oy ilkesine aykırı biçimde siyasi tercih ve yönelimin üçüncü kişilerle paylaşılması anlamına gelmektedir. Hukuki literatür, bu zorunlu bağımlılığı, seçme hakkının özüne müdahale olarak değerlendirmekte ve siyasi iradenin serbestçe açıklanmasını engelleyen ciddi bir hak ihlali olarak nitelendirmektedir.

Bu uygulamanın yalnızca hukuki değil, sosyal sonuçları da bulunmaktadır. Akademik çalışmalar, görme engelli bireylerin siyasi tercihlerini açıklamak zorunda bırakılmalarının,

aile içi baskı, çevresel yönlendirme ve sosyal dışlanma risklerini artırdığını ortaya koymaktadır. Özellikle küçük yerleşim yerlerinde ya da güçlü siyasal aidiyetlerin bulunduğu çevrelerde, gizli oy ilkesinin fiilen ihlal edilmesi, görme engelli bireyin siyasal özgürlüğünü zedeleyen bir baskı mekanizmasına dönüşebilmektedir. Bu durum, demokratik katılımın eşitliği ilkesini ortadan kaldırmakta ve görme engelli bireyleri siyasal sürecin pasif nesnelere haline getirmektedir. Hukuki ve akademik literatür, seçimlerde erişilebilirliğin sağlanmasının yalnızca mevzuat değişikliğiyle sınırlı kalamayacağını; uygulamaya dönük sistematik hazırlıklar yapılmadığı sürece hak ihlallerinin devam edeceğini vurgulamaktadır. Bu çerçevede, yeni bir seçim süreci başlamadan önce Yüksek Seçim Kurulu tarafından erişilebilir seçim uygulamalarına ilişkin kapsamlı hazırlıkların yapılması kritik önemdedir. Erişilebilir oy kullanma yöntemlerinin prova edilmesi, test süreçlerinin yürütülmesi, prototip erişilebilir oy pusulalarının basılarak uygulamada denenmesi ve sandık kurulu görevlilerinin bu konuda eğitilmesi, seçim güvenliği ve eşitliği açısından zorunlu adımlar olarak değerlendirilmektedir. Aksi halde, ister erken ister zamanında yapılsın, her seçimde “hazırlıksızlık” gerekçesiyle aynı sorunların tekrarlandığı ve görme engelli bireylerin bağımsız oy kullanma hakkının fiilen ellerinden alındığı bir döngü oluşmaktadır.

Vatandaşlık ve siyasal katılım sorunu yalnızca oy verme süreciyle sınırlı değildir. Akademik literatür, görme engelli bireylerin yerel yönetimlerden merkezi yönetime kadar uzanan karar alma ve politika geliştirme süreçlerine sistematik biçimde dahil edilmediklerini ortaya koymaktadır. Belediyelerde ve belediye meclislerinde engelli bireylerin temsili son derece sınırlıdır; engellilik alanına ilişkin kararlar çoğu zaman engelli bireylerin ve onları temsil eden örgütlerin görüşleri alınmadan şekillenmektedir. Bu durum, ihtiyaç ve sorunların doğru biçimde tespit edilememesine ve uygulamaya geçirilen politikaların yüzeysel kalmasına neden olmaktadır.

Engelli sivil toplum örgütlerinin yerel yönetimlerle ilişkileri de siyasal katılım bağlamında önemli bir sorun alanı oluşturmaktadır. Akademik ve saha temelli çalışmalar, belediyelerin engelli alanında faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerini eşit ve şeffaf biçimde desteklemediğini; desteklerin çoğu zaman siyasal yakınlık, kişisel ilişkiler ya da ideolojik uyum temelinde dağıtıldığını göstermektedir. Bu yaklaşım, sivil toplumun bağımsızlığını zedelemekte ve

engelli bireylerin hak temelli taleplerinin siyasal gündeme taşınmasını zorlaştırmaktadır. Oysa demokratik yerel yönetim anlayışı, sivil toplumun eleştirel ve katılımcı rolünü güçlendirmeyi gerektirmektedir.

Tüm bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, görme engelli bireylerin Türkiye’de vatandaşlık ve siyasal katılım haklarını kullanmalarının önünde yapısal, yönetsel ve kültürel engeller bulunduğu açıkça görülmektedir. Akademik ve hukuki literatür, seçme ve seçilme hakkının yalnızca tanınmasının yeterli olmadığını; bu hakkın bağımsız, gizli ve eşit biçimde kullanılabilmesi için devletin aktif yükümlülükler üstlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Erişilebilir seçim uygulamalarının hayata geçirilmediği, yerel ve merkezi karar alma süreçlerinde engelli bireylerin temsiline yer verilmediği ve sivil toplumun siyasal katılım kanallarının kapalı tutulduğu bir ortamda, demokratik vatandaşlıktan söz etmek mümkün değildir. Bu nedenle vatandaşlık ve siyasal katılım alanında yapılacak her düzenlemenin, görme engelli bireyleri edilgen yardım nesnelere olarak değil, siyasal hak ve özgürlüklerin eşit öznesi olarak kabul eden bir anlayışla ele alınması zorunludur.

10. Sivil Toplum

Sivil toplum, demokratik toplumlarda hak temelli taleplerin dile getirildiği, kamusal politikaların izlenip eleştirildiği ve toplumsal sorunlara çözüm üretildiği temel bir kamusal alanı temsil etmektedir. Görme engelli bireyler açısından sivil toplum örgütleri, yalnızca dayanışma ve yardım yapıları değil; aynı zamanda eşit yurttaşlık mücadelesinin, hak savunuculuğunun ve politika geliştirme süreçlerine katılımın asli aktörleridir. Buna karşın akademik literatür ve saha çalışmaları, görme engelli sivil toplum örgütlerinin Türkiye’de çok boyutlu, yapısal ve süreklilik arz eden sorunlarla karşı karşıya olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu sorunların başında sivil toplum örgütlerinin mali kapasitelerinin son derece sınırlı olması gelmektedir. Türkiye’de bağışçılık kültürünün ve filantropik destek mekanizmalarının yeterince gelişmemiş olması, özellikle engellilik alanında faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerini doğrudan etkilemektedir. Akademik çalışmalar, görme engelli sivil toplum örgütlerinin büyük ölçüde üye aidatları ve düzensiz bireysel bağışlarla ayakta kalmaya çalıştığını; sürdürülebilir, öngörülebilir ve kurumsallaşmayı destekleyen bir finansman yapısından yoksun olduklarını göstermektedir. Bu durum, uzun vadeli stratejik planlama yapılmasını, nitelikli insan kaynağı istihdamını ve etkili savunuculuk faaliyetlerinin yürütülmesini ciddi biçimde zorlaştırmaktadır.

Kamu destekleri bağlamında değerlendirildiğinde, görme engelli sivil toplum örgütlerinin İçişleri Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından sağlanan destek mekanizmalarından yeterli ölçüde yararlanamadıkları görülmektedir. Akademik literatür, bu desteklerin hem kapsam hem de bütçe büyüklüğü açısından sınırlı kaldığını; başvuru, değerlendirme ve raporlama süreçlerinin küçük ölçekli sivil toplum örgütleri için erişilebilir ve kapsayıcı biçimde tasarlanmadığını ortaya koymaktadır. Bu durum, engellilik alanında kamu–sivil toplum iş birliğinin yüzeysel kalmasına ve hak temelli çalışmaların güçlenememesine neden olmaktadır.

Avrupa Birliği program ve projeleri ise görme engelli sivil toplum örgütleri açısından yapısal bir eşitsizlik alanı üretmektedir. Akademik araştırmalar, Avrupa Birliği projelerinin yüksek mali kapasite, ön finansman gücü, profesyonel proje yönetimi ve kurumsal altyapı gerektirdiğini; bu koşulların küçük ve yerel ölçekte faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerini daha başvuru

aşamasında teknik olarak elenmeye zorladığını göstermektedir. Bu nedenle vakıf statüsünde olan, hâlihazırda mali varlığa ve profesyonel kadrolara sahip engelli sivil toplum örgütleri büyük bütçeli projeleri yürütebilirken; dernek statüsünde faaliyet gösteren, sahaya yakın ve yerel düzeyde çalışan görme engelli sivil toplum örgütleri bu fonlara erişememektedir. Akademik literatür, bu durumun sivil toplum alanında güç yoğunlaşmasına ve temsilde adaletsizliğe yol açtığını vurgulamaktadır.

Sivil toplum alanında yaşanan bir diğer önemli sorun, örgüt temsilcilerinin kamu çalışanı olması halinde ortaya çıkmaktadır. Görme engelli bireylerin yönettiği ya da aktif görev aldığı birçok sivil toplum örgütünde, temsilciler aynı zamanda kamu kurumlarında çalışmaktadır. Akademik ve saha temelli çalışmalar, bu kişilerin Avrupa Birliği projeleri veya uluslararası iş birlikleri kapsamında gerçekleştirilecek kısa süreli yurtdışı ziyaretleri için izin talep ettiklerinde, idare tarafından bu taleplerin çoğu zaman reddedildiğini ortaya koymaktadır. İdarenin, bu tür sivil toplum faaliyetlerinin yıllık izin ya da hafta sonlarında yapılmasını salık vermesi, sivil toplumun kamusal değerini yok sayan bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Bu uygulamalar, gönüllülük esasına dayalı hak savunuculuğu yapan bireylerin motivasyonunu zayıflatmakta ve sivil toplumun insan kaynağını aşındırmaktadır.

Daha da sorunlu olan durum, bazı sivil toplum örgütlerinin üye ve yöneticilerinin tüm faaliyetleri için idari izin alabilirken, diğer örgütlerin sistematik biçimde engellenmesidir. Akademik literatür, bu durumu sivil toplum alanında tarafsızlık ve eşitlik ilkesinin ihlali olarak değerlendirmekte; bazı örgütlerin siyasi ya da idari erk tarafından gözetildiği, diğerlerinin ise yok sayıldığı yönünde güçlü bir algının oluştuğunu belirtmektedir. Bu seçici yaklaşım, yalnızca sivil toplumun bağımsızlığına değil, engellilik politikalarına duyulan toplumsal güvene de zarar vermektedir.

Bu eşitsizliklerin bir uzantısı olarak, görme engelli sivil toplum örgütlerinin bakanlıklar düzeyinde karar alma ve politika geliştirme süreçlerine erişimlerinin son derece sınırlı olduğu görülmektedir. Akademik ve saha temelli çalışmalar, sivil toplum örgütleri tarafından yapılan bakanlık düzeyindeki randevu taleplerinin çoğu zaman karşılanmadığını; aylarca geri dönüş yapılmadığını ya da alt düzey birimlere yönlendirilerek etkisizleştirildiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, sivil toplumun yönetime katılım hakkını fiilen ortadan kaldırmakta ve katılımcı

yönetişim ilkesini işlevsiz hale getirmektedir.

Benzer şekilde, görme engelli sivil toplum örgütleri tarafından hazırlanan izleme raporları, politika belgeleri ve saha araştırmalarının kamu otoriteleri tarafından yeterince dikkate alınmadığı görülmektedir. Akademik literatür, bu raporların çoğu zaman yalnızca şekli olarak teslim alındığını, politika yapım süreçlerine gerçek anlamda yansıtılmadığını ortaya koymaktadır. Bu durum, sivil toplumun bilgi ve deneyim üretme kapasitesinin yok sayılması anlamına gelmekte; engelli bireylerin ihtiyaç ve sorunlarının politika metinlerinde yüzeysel ve sembolik biçimde ele alınmasına yol açmaktadır. Sivil toplum örgütlerinin yönetime katılım çabalarının karşılıksız kalması, uzun vadede hak temelli savunuculuğun etkisini zayıflatan bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

Görme engelli sivil toplum örgütleriyle ilişkili bir diğer tartışmalı alan, yardım toplama pratikleridir. Türkiye'nin birçok kentinde, yüksek sesli ve trajik müzikler eşliğinde engelli çocuklar adına bağış talep eden sesli yardım toplama ünitelerinin yaygınlaştığı görülmektedir. Akademik literatür, bu uygulamaların ciddi bir gürültü kirliliği yarattığını ve engelliliği sürekli olarak acizyet ve muhtaçlıkla ilişkilendiren bir temsil ürettiğini ortaya koymaktadır. Benzer şekilde şehirler arası otobüs terminallerinde, otobüs içinde yolcuların tek tek dolaşarak bağış toplanması ya da taşrada okullarda zarf dağıtımı yoluyla öğrencilerden bağış talep edilmesi de eleştirilen uygulamalar arasındadır.

Elbette çocukların ve gençlerin yardımseverlik ve gönüllülük bilinciyle yetişmesi önemlidir. Ancak akademik çalışmalar, engelliliğin bu tür uygulamalarla sürekli olarak yardıma muhtaçlık, yoksulluk ve acizlik imgeleriyle sunulmasının, çocuk ve gençlerin zihninde engelli bireylere ilişkin kalıcı ve olumsuz kalıp yargılar ürettiğini göstermektedir. Bu durum, kamu kurumlarında ve okullarda çalışan engelli personel açısından da ikincil bir travmaya yol açmakta; saygı temelli ilişkilerin yerini acıma ve dışlayıcı tutumlara bırakmasına neden olmaktadır.

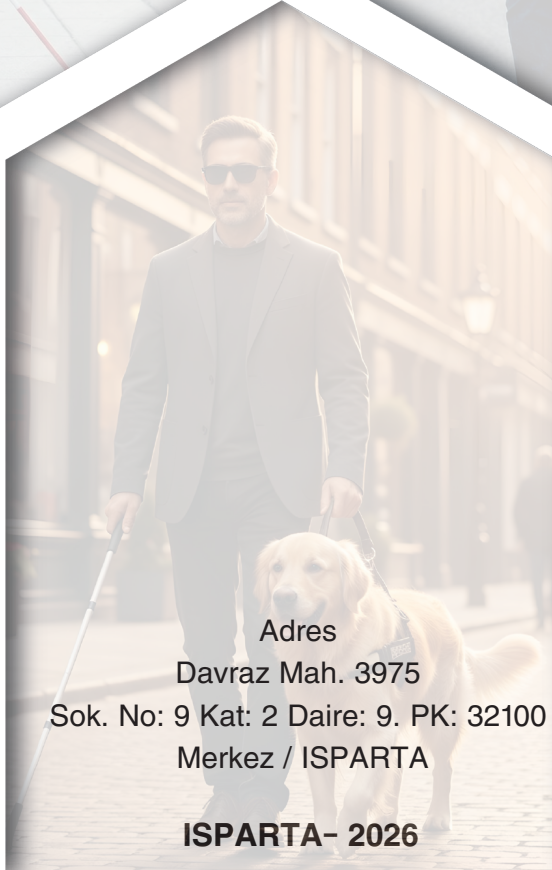
Bu nedenle yardım toplama faaliyetlerine ilişkin mevcut mevzuatın yeniden ele alınması gerekmektedir. Akademik ve hukuki değerlendirmeler, bağış toplama faaliyetlerinin 18 yaş altındaki çocuklardan değil, bilinçli ve yetişkin bireylerden alınacak biçimde sınırlandırılmasının zorunlu olduğunu vurgulamaktadır. Aynı şekilde şehir merkezlerine yerleştirilen sesli yardım

toplama ünitelerinin, engelli bireyler için savunulan eşit yurttaşlık ve hak temelli yaklaşımı zedelediği açıkça görülmektedir. Bu uygulamaların sona erdirilmesi, yardım toplama izinlerinin gözden geçirilmesi ve ihtiyaç sahibi engelli bireyler için onur kırıcı olmayan, hak temelli ve yetişkinlere yönelik yeni destek modellerinin geliştirilmesi; sivil toplum alanında daha adil, kapsayıcı ve demokratik bir yapının kurulabilmesi açısından kaçınılmaz bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

HEYAkademi

HERKES İÇİN ERİŞİLEBİLİR YAŞAM AKADEMİSİ DERNEĞİ

www.heyakademi.org.tr

Adres
Davraz Mah. 3975
Sok. No: 9 Kat: 2 Daire: 9. PK: 32100
Merkez / ISPARTA

ISPARTA- 2026

[@heysosyal](https://www.facebook.com/heysosyal)